

№ 1/2026

ANDIJON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

ADPI
Ilmiy xabarnomasi

ADPI Ilmiy xabarnomasi

№ 1 2026 fevral

Jurnal 2023-yildan chop etilmoqda

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy
kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
2022-yil 25-oktyabrda
№ 045013 raqam bilan ro'yxatga olingan
ISSN 2181-4309

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va
innovatsiyalar vazirligi huzuridagi
Oliy attestatsiya komissiyasi
Rayosatining 2024-yil 8-maydagi
№354-sonli qarori bilan
Pedagogika fanlari bo'yicha Oliy attestatsiya
komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar
ro'yxatiga kiritilgan.

Tahririyat manzili: 170100 Andijon shahri,
"Do'stlik" ko'chasi, 4uy, 216-xona.
Electron manzil: info@adpi.uz
Telegram: ADPI_Ilmiy_xabarnomasi
Telefon raqamlari: +998 91 484 40 90

1/1

BOSH MUHARRIR:
B.M. Rasulov- tarix fanlari doktori (DSc), professor
Mas'ul muharrir:
B.A. Sirojiddinov- biologiya fanlari doktori (DSc), professor

TAHRIR KENGASHI

S.Z. Zaynobiddinov- O'zRFA akademigi
I.R. Asqarov- kimyo fanlari doktori, professor
Sh.X. Yo'lchiyev- fizika-matematika fanlari doktori, (DSc), professor
A.E. Zaynabiddinov- biologiya fanlari doktori, professor
B.X. Amanov- biologiya fanlari doktori (DSc), professor
A.A. Egamberdiyev- falsafa fanlari doktori (DSc), professor
M.V. Xalimova- psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Sh.J. Yusupova - pedagogika fanlari doktori, professor
Z.E. Azimova- pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
M.B. Artiqova- pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
V.A. Qodirov- pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
N.J. Abdullayeva- pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
M.A. Tojiboyeva – filologiya fanlari doktori, professor
Sh.A. Xaitov- tarix fanlari doktori (DSc), professor
A.G. G'aniyev- pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
M.K. Pozilov -biologiya fanlari doktori (DSc). professor
T.T. Kaziyeva- pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
U.A. Usmanova- pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
D.T. Samatov- pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
A.Xakimov- pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
M.T.Parpiyev- falsafa fanlari doktori (DSc), dotsent
A.A. Zaparov- texnika fanlari nomzodi, professor
U.A. Saliyev- tarix fanlari nomzodi, professor
M.I. Israil- filologiya fanlari doktori, professor
L.A. Muxammadjonova- falsafa fanlari nomzodi, professor
Sh.A. Xasanov - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
X.T. Komilova pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
M.Sh. Alimova - siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Q. Ibaybullayev- falsafa fanlari nomzodi, dotsent
D.T. Samatov- pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
O'M. Muxtarov- falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
S.N. Yusupova- tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
B.M. Do'monov- pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
E.A. Tajimirzayev- tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
K.S. Karimov – tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
A.A. Yuldashyev- biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
M.J. Abduraxmonova - biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
M.M. Muydinova- fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
J.B. Qoraboyev- filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
N.T. Mo'yidinov- kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
D.A. Sobirova- filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
E.B. Abdullayev- falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'.Sh. G'ulomov- biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
L.S. Yunusov - biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
U.Sh. Uktamov - geografiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
M.G'. Ergasheva - tarix fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD)
N.S. Yaqubov- tarix fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD)
M.I. O'rinboev- pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Muharrirlar:
O.Karimov,
U.Malikova,
B. Mashrabova.

Xalikov A.A. Talabalar o'rtasida o'tkaziladigan turli reglament asosidagi futbol musobaqalarni ahamiyati	135
Abdullayev F.D. Kichik yoshdagi o'quvchilarning jismoniy mashqlarga adaptatsiyalanish jarayonining boshlanishi	140
Botirov A.A. O'zbek tili tarixiy terminlari va leksikasining davriy taraqqiyoti	145
Камалходжаева С.С. Типы межъязыковых связей: родство и контакт	148
To'rayev A.T. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni o'sish va rivojlanishiga jismoniy mashqlarni ta'sir kuchi	153

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR

Abduraimov Sh.N. Tarbiya fanini o'qitishda jamoada ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish uchun innovatsion texnologiyalarning qo'llashning ahamiyati	158
Jo'raev Sh.M. Falsafa fanini oqitish orqali mantiqiy tafakkurni rivojlantirish tajribasi	164
Hoshimova G.Sh. Oila va ta'lim mas'uliyati sharoitida turmush qurgan talabalarning psixologik barqarorligi	167
Botirov A.A. XX asrda o'zbek tili leksikasida ruscha o'zlashmalar: qiyosiy filologik tahlil	171

ANIQ VA TABIIY FANLAR

G'aniyev A.G. "Xonada o'simliklarni o'stirish" intellekt xaritasi (MIND MAP) yordamida o'quvchilarda ekologik tarbiya va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish	174
Tuxtayeva M.Sh. Iqtisodiy kompetentlikni rivojlantirishda raqamli transformatsion muhitga moslashuvchan faol tajribaga asoslangan ta'limning ahamiyati	178
Aslonov X.Sh. O'quvchilarni olimpiadalarga tayyorlashda masalalar yechish usullari va texnologiyasi	183

**XX ASRDA O'ZBEK TILI LEKSIKASIDA RUSCHA O'ZLASHMALAR:
QIYOSIY FILOLOGIK TAHLIL**

<https://zenodo.org/records/18754863>

Botirov Adhamjon Abdumannonovich
Qo'qon davlat universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr davomida o'zbek tili leksikasiga rus tili orqali kirib kelgan so'zlar qiyosiy filologik tahlil asosida o'rganiladi. Tadqiqotda rus tilidagi asl leksemalar bilan o'zbek tilidagi o'zlashgan variantlar o'rtasidagi fonetik, morfologik, sintaksik va semantik farqlar qiyosiy ravishda tahlil qilinadi. Shuningdek, ruscha o'zlashmalarning o'zbek adabiy tilidagi funksional faolligi, uslubiy xususiyatlari va ijtimoiy-tarixiy shartlanganligi ochib beriladi. Maqolada tillararo ta'sir jarayoni o'zbek tilining ichki qonuniyatlari nuqtayi nazaridan baholanib, milliy til tizimining barqarorligi va moslashuvchanligi ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: qiyosiy filologiya, o'zbek tili, rus tili, o'zlashma so'zlar, leksik moslashuv, tillararo ta'sir.

Аннотация. В данной статье на основе сравнительно-филологического анализа рассматриваются слова, проникшие в лексику узбекского языка через русский язык в течение XX века. В исследовании в сопоставительном плане анализируются фонетические, морфологические, синтаксические и семантические различия между исходными лексемами русского языка и их заимствованными вариантами в узбекском языке. Кроме того, раскрываются функциональная активность русских заимствований в узбекском литературном языке, их стилистические особенности и социально-историческая обусловленность. Процесс межъязыкового влияния оценивается с точки зрения внутренних закономерностей узбекского языка, а устойчивость и адаптивность национальной языковой системы освещаются на научной основе.

Ключевые слова: сравнительная филология, узбекский язык, русский язык, заимствованные слова, лексическая адаптация, межъязыковое влияние.

Abstract. This article examines words that entered the lexicon of the Uzbek language through Russian during the twentieth century on the basis of a comparative-philological analysis. The study comparatively analyzes the phonetic, morphological, syntactic, and semantic differences between original Russian lexemes and their borrowed variants in Uzbek. It also reveals the functional activity of Russian loanwords in the Uzbek literary language, their stylistic features, and their socio-historical conditioning. The process of interlingual influence is assessed from the perspective of the internal laws of the Uzbek language, and the stability and adaptability of the national language system are presented on a scholarly basis.

Keywords: comparative philology, Uzbek language, Russian language, loanwords, lexical adaptation, interlingual influence.

Qiyosiy filologiya tillarning tarixiy rivoji, o'zaro aloqasi va ta'sir mexanizmlarini o'rganuvchi muhim ilmiy sohalardan biri hisoblanadi. Tillar o'rtasidagi aloqa natijasida yuzaga keladigan o'zlashmalar har bir tilning ichki imkoniyatlarini, moslashuvchanlik darajasini va milliy xususiyatlarini namoyon qiladi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, o'zbek tili tarixi ham turli davrlarda arab, fors-tojik, mog'ul va rus tillari bilan aloqa natijasida shakllangan boy leksik qatlamga ega [1].

XX asrda o'zbek tili uchun eng kuchli tashqi ta'sir manbai rus tili bo'ldi. Bu holat tasodifiy emas, balki muayyan ijtimoiy-siyosiy sharoit bilan bog'liqdir. Sovet Ittifoqi tarkibida o'zbek tili davlat, ta'lim, fan va ma'muriy boshqaruv sohalarida rus tili bilan doimiy aloqada bo'ldi. Rus tilining ustuvor mavqei o'zbek tiliga minglab yangi so'z va atamalarining kirib kelishini ta'minladi [2].

Biroq bu o'zlashuv jarayonini faqat mexanik qabul qilish sifatida baholash to'g'ri bo'lmaydi. Aksincha, rus tilidan kirgan so'zlar o'zbek tilining fonetik, morfologik va sintaksik

tizimiga moslashib, milliy til qonuniyatlariga bo'ysungan holda qayta shakllangan. Shu jihatdan, o'zlashmalarni qiyosiy filologik tahlil qilish orqali tilning ichki barqarorligi va ijodiy imkoniyatlarini ochib berish mumkin.

Mazkur maqolada rus tilidagi asl leksik birliklar bilan o'zbek tilidagi o'zlashgan shakllarni qiyosiy tahlil qilish, ular o'rtasidagi farq va umumiyliklarni aniqlash hamda tillararo ta'sirning qonuniyatlarini ilmiy jihatdan asoslashga e'tibor qaratildi. Bu masala nafaqat tilshunoslik, balki tarix, madaniyatshunoslik va ijtimoiy fanlar uchun ham ahamiyatlidir.

Maqolada qiyosiy filologik tahlilning kompleks metodologiyasi qo'llanildi. Avvalo, tadqiqot obyekti sifatida XX asrda rus tili orqali o'zbek tiliga kirgan leksik birliklar tanlab olindi. Ular ilmiy, ma'muriy, maishiy va ijtimoiy sohalarni qamrab olgan holda guruhlandi [3].

Metodologik asos sifatida qiyosiy-tahliliy metod yetakchi o'rin tutdi. Bu metod orqali rus tilidagi asl so'z shakli bilan o'zbek tilidagi o'zlashgan varianti fonetik, morfologik va semantik jihatdan qiyoslanadi. Shuningdek, tarixiy-lingvistik metod yordamida o'zlashuv jarayonining muayyan davrga xos xususiyatlari tahlil qilindi.

Fonetik tahlilda unli va undosh tovushlar almashinuvi, so'z oxiridagi soddalashuv, talaffuzga moslashish kabi xususiyatlar o'rganildi. Morfologik tahlilda esa o'zbek tiliga xos agglyutinativ xususiyatlar, ya'ni qo'shimchalar orqali yangi ma'no va grammatik shakllarning hosil qilinishi tahlil markazida bo'ldi. Sintaksik tahlilda rus tiliga xos SVO tartibi bilan o'zbek tiliga xos SOV tartibi qiyoslandi.

Shu bilan birga, semantik tahlil orqali o'zlashgan so'zlarning ma'nosi qanday o'zgargani, kengaygani yoki torlagani aniqlandi. Metodologiyada ijtimoiy-tarixiy kontekst ham hisobga olindi, chunki til o'zgarishi jamiyat taraqqiyotidan uzoq holda rivojlanmaydi.

Rus tilidan kirgan so'zlar o'zbek tili fonetik tizimiga moslashish jarayonida bir qator o'zgarishlarga uchradi. Masalan, rus tilidagi *kartofel* so'zi o'zbek tilida kartoshka shaklida ishlatiladi. Bu yerda fonetik soddalashuv va talaffuzga qulaylik ustuvor bo'lgan. Xuddi shunday, *pomidor* → *pamidor*, *klubnika* → *qulupnay* kabi misollarda ham unli tovushlarning almashinuvi kuzatiladi [4].

Morfologik jihatdan ruscha ildizlar o'zbek tilida to'liq faollik kasb etgan. Masalan, *traktor* so'zi o'zbek tilida traktorchil, traktorchilik kabi hosila so'zlar yaratishga asos bo'lgan. Bu holat rus tilida deyarli kuzatilmaydi. Qiyosiy tahlil bu yerda o'zbek tilining agglyutinativ tabiati ustuvorligini ko'rsatadi [5].

Sintaksik moslashuvda ham ruscha o'zlashmalar o'zbek tiliga xos jumla qurilishiga to'liq moslashgan. Rus tilida *Traktorist rabotayet v kolxoze* shaklida ifodalangan fikr o'zbek tilida Traktorchil kolxozda ishlaydi tarzida bayon qilinadi. Bu misollar o'zlashmalarning faqat leksik emas, balki sintaksik integratsiyasini ham tasdiqlaydi.

Qiyosiy filologik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, rus tilidan kirgan so'zlar o'zbek tilida passiv element emas, balki faol leksik qatlamni tashkil etgan. Ular orqali yangi tushunchalar, kasb nomlari va ijtimoiy munosabatlar ifodalangan [6].

Muhokama jarayonida aniqlandiki, o'zlashmalar o'zbek tilining milliy xususiyatlarini susaytirmagan, aksincha, tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytirgan. Biroq ayni paytda, rus tilining uzoq muddatli ustuvorligi tilda muayyan iyerarxiyalarni ham yuzaga keltirgan. Bu holat ayrim sohalarda milliy atamalarning cheklanishiga sabab bo'lgan.

XX asrda o'zbek tili leksikasida ruscha o'zlashmalar qiyosiy filologik tahlil asosida o'rganilganda, ularning to'liq va tizimli moslashuvdan o'tgani aniqlanadi. Rus tilidan kirgan

so'zlar o'zbek tilining fonetik, morfologik va sintaksik tizimiga bo'ysunib, milliy tilning ajralmas qismiga aylangan.

Ushbu tadqiqot qiyosiy filologiya nuqtayi nazaridan o'zbek-rus tillararo munosabatlarini chuqurroq o'rganishga xizmat qiladi hamda kelgusidagi lingvistik tadqiqotlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаев А. Ўзбек тили тарихи. Тошкент: Фан, 2009.
2. Бекмуродов М. Совет даврида тил сиёсати ва миллий тиллар. Тошкент: Фан ва технология, 2011.
3. Валихўжаев Б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Тошкент: Академнашр, 2018.
4. Қодиров М., Сафиуллаева Р., Нурмонов А. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Тошкент: Фан, 2015.
5. Нурмонов А. Тилшунослик асослари. Тошкент: Университет, 2014.
<https://api.ziyonet.uz/uploads/books/401/5afe6e32958fe.pdf>
6. Sputnik Uzbekistan. Ўзбек тилида рус тили таъсири масалалари. 2023.
<https://sputniknews.uz/20231130/ozbek-tili-41324309.html>

